

українців базувалася на соціалістичній за своєю суттю класовій або правій (націоналістичній) ідеології. Йдеться насамперед про діяльність Руської народної партії та Національно-демократичної партії. У ряді інших ідея консолідації ґрунтувалася на ідеології націоналізму. Більше того, у програмах Української народно-демократичної партії та Української народної партії ідея консолідації українців була однією із центральних. З цього приводу у програмі УНП, зокрема, підкреслено: «Українська Народна Партія єсть партія робітничької маси українського народу... Необорна спільна сила з'єднаних українців – робітників і селян учинить захват політичної власті на Україні, знищить визиск, насилля, нерівність і утворить непідлеглу Україну – Республіку вільних працюючих людей» [10, с. 46].

В умовах бездержавності українців партії, що були утворені на західноукраїнських землях, стали по-суті єдиними легально існуючими політичними інститутами в Австро-Угорській імперії, яким була надана (хоч і обмежена) можливість бути з'єднувальним ланцюгом підавстрійських українців з австро-угорською владою, відстоювати їхні права і свободи, у тому числі й право жити на своїй Богом даній землі і боротися за національну консолідацію.

Тому утворення перших українських політичних партій для усіх на той час міждержавно роз'єднаних українців із тавром бездержавної нації мало більше значення, ніж для тих народів, котрі мали свої держави.

Перші, переважно ті, що базувалися на ідеології націоналізму, українські політичні партії були єдині у тому, що лише консолідована українська нація уможливить побудову незалежної держави – України.

1. Болдирев О.В. Перша спроба організації української партії / О.В. Болдирев // Український історичний журнал. – 1995. – № 6. – С. 47-55.

2. Драгоманов М. Передне слово (до «Громади» 1878 р.) / М. Драгоманов // Драгоманов М.П. Вибране / [упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.С. Міщук. Приміт Р.С. Міщука, В.С. Шандри]. – К.: Вид-во «Либідь», 1991. – 686 с.

3. Енциклопедія українознавства: в 2 т. / [за гол. ред. проф. д-ра В. Кубійовича]. – Т. 1. – Кн. 1. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. – 496 с.

4. Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії / В. Левицький. – Відень, 1915. – 28 с.

5. Левицький В. Історія політичної думки галицьких українців в 1848-1914 / В. Левицький. – Львів, 1926. – Т. 1. – 432 с.

6. Лозинський М. Українофільство і москвофільство серед українського руського народу в Галичині / М. Лозинський. – Львів, 1909. – 94 с.

7. Павко А.І. Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби / А.І. Павко. – К.: Вид-во «Плеяди», 2002. – 552 с.

8. Серета О. Питання української національної ідентичності у громадсько-політичному житті Галичини в 1860-1868 рр. / О. Серета / Третій міжнародний конгрес україністів. 26-29 серпня 1996 р. Історія. Частина 1. Тези та повідомлення. – Харків, 1996. – С. 112-118.

9. Україна: політична історія XX – початок XXI ст. / ред. рада: В.М. Литвин (голова) [та ін.]. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголова) [та ін.]. – К.: Парламентарське вид-во, 2007. – 1028 с.

10. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: програмові і довідкові матеріали / упоряд. В.Ф. Шевченко [та ін.]. – К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. – 336 с.

УДК 37.012: [39(=161.2):165

Тамара Усатенко

Розширення горизонту українознавства: наратологічні пошуки

У статті розглядаються проблеми новітнього українознавства через призму епістемології, фіксуючи нарративний принцип буття людини, аналізуючи оповіді/роздуми тексту, що зумовлює поєднання традиційно-усталеного підходу із новими досягненнями та відкриттями у діалозі зі світовими науково-філософськими ученнями, переосмисленням спадщини, переходом від реальності предметної до реальності, що конструється у свідомості.

Ключові слова: новітнє українознавство, епістемологія, розширення горизонту, наратологія, оповідь/розповідь, автор – текст – читач, рецепція.

Tamara Usatenko

Widening of Horizon of Ukrainian Studies: Naratological searches

In the article the new stage of development of Ukrainian Studies is examined in the period of deep transformations at the end of XX and the beginning of XXI century that needs recomprehension of mental and behavioral strategies, transition from subject reality (ethnographic, geographical etc.) to reality, that is constructed in consciousness, in the semantic understanding of the Ukrainian world, in personality knowledge.

It stipulated the research of Ukrainian Studies through the prism of epistemology, that strengthens the intellectuality: comprehension of bases of experience, values, life world of Ukrainians, Ukraine in philosophical-scientific time-dimensional historicity, study of combination of traditionally withstand approaches with new. Marked basic landmarks of recomprehension of inheritance of Ukrainian Studies, horizon of Ukrainian Studies is extended by a way by the study of sciences, on the example of "anglistics" and similar sciences in other countries.

The special attention is tied down to the role of narrating nature of human behavior in a story/telling that opens up in three narrative parts – author/composition/reader. The use of narrative method in research of Ukrainian Studies extends the horizon of study of science.

Keywords: Newest Ukrainian Studies, Epistemology, Widening of Horizon, Narratology, Story-Telling, Author/Composition/Reader, Reception.

Новітнє українознавство – осмислення основ досвіду, цінностей, життясвіту українців, українства, України у філософсько-науковій, часо-просторовій історичності – розвивається шляхом інтелектуалізації через включення його в процеси епістемологічного пізнання із врахуванням методологічної спадщини, у діалозі із світовими антропо-культурологічними, науковими досягненнями, підкреслюючи загальноєвропейську і світову значущість української філософсько-наукової думки, досвіду та інтелекту.

Особливістю новітнього українознавства є різнопланове поєднання традиційно-усталеного підходу із новими досягненнями та відкриттями у теоретичному осмисленні напрацьованої спадщини, формуванні нових, часом досить несподіваних методологічно-епістемологічних дослідницьких процесів [8].

Досліджуючи українознавство ми й досі послуговуємося традиційно усталеними підходами класичної гносеологічної методології (об'єктивності, тяжіння до канонічного академічного дискурсу й нормативності; логічного структурування (суб'єкт, об'єкт, предмет), до принципів і методів, атеїстичним підходом, причинно-наслідковим аналізом) тощо. Перехід з методології на епістемологію – свідчення глибоких філософсько-наукових зрушень. У центрі досліджень стає не факт, об'єкт, раціональний підхід, що є основою методології, а конкретність людського життя, сфери чуттєвого досвіду, суб'єктивності, які не врахувала класична методологія і не приймав офіційний академізм. Із сфери наукового дискурсу виключалася і суб'єктивність читача. Усталеними стандартами класичної методології з науки були виведені проблеми гуманітаристики: гендерні, постколоніальні, проблеми національних меншин, проблеми, що вивчають тварин, речі, конфлікти, пам'ять переможців та переможених, історична жалоба, історичне мислення, життя як таке, негативність (катастрофа, мовчання, травма), боротьба за справедливість тощо.

Заглиблюючись у нові інтелектуальні пошуки постає необхідність критично оцінити вже наявну наукову спадщину українознавства, переглянути, переосмислити попередні підходи до нього. Стає все очевиднішим, що методологічна криза відображає кризу цілої структури наукового знання. Включення «світу» людини в структуру знання, пізнання не лише розширює горизонт епістемологічно-методологічних підходів конкретної науки, але й обґрунтовує необхідність переходу в епістемологічні виміри дослідження [9].

Формальний, заснований на логіці, методологічний підхід у західній філософській науці був поставлений під сумнів історичною школою, зокрема, Школою «Анналів» (Т.Куном, П.Фейербахом та іншими), що суттєво вплинуло на методологію, котра вичерпала себе. За таких умов з'явилися потуги заміщення гносеології на епістемологію, що активізувало зрушення в теорії пізнання та методологічних засадах, посилилася увага до когнітивних процесів, до ототожнення теорії пізнання, гносеології та епістемології, що спостерігається у сучасних роботах. Започаткувавши відхід від методології, українознавство ще не досягло того рівня, на якому практикуються різні способи дослідження українознавчого концепту – від

структуралізму, феноменології до естетичної рецепції.

Українознавча теорія сьогодні потребує нового інтелектуального пошуку й сприйнятливості до вже існуючих українознавчих шкіл. Розширення горизонту українознавства відбувається шляхом термінологічно-понятійних пошуків, інтелектуально-філософського напруження. Нині, коли змінюються і переосмислюються політика, культура, філософія, освіта, наука, література, потребує серйозного аналізу, академізм як офіційна форма досліджень, привласнених владними структурами.

Новітнє українознавство починає переосмислювати канон методологічної класики ХХ ст. У просторі українознавства з'являються нові теоретичні підходи, методи дослідження, вироблюється новий термінологічно-понятійний апарат, проте ще недостатньо у багатьох дослідженнях означено теорію, певний філософський світогляд, візії із загальних питань науки, методології, епістемології, гуманітаристики тощо.

На українознавство не могло не впливати закладений у наукову методологію об'єктивістський підхід до суб'єкта, що породжувало відсторонення від сутнісного буття індивідуума, етносу, опис постатей, фактів українського життя в ізольованому минулому. Ізоляція українознавчої науки до недавнього часу залишалася закритою темою, що й породжувало дискусії, напр., «Обережно – українознавство». Введення його в навчальний процес наражалося на опір «представників» математично-природничо-технічної освіти. І це в той час, коли «англїстика» утвердилася в Англії у першій чверті ХІХ ст. У 1828 р. було запропоновано ввести до програми «англїстику» як навчальний предмет, а в 1829 р. призначено першого професора з даної науки. У 1940 р. професор Д.Моріс розглядав «англїстику», і науки з нею пов'язані «як особливе надбання середнього класу, що виражає його цінності». Середній клас втілював для нього сутність «англїсткості». Вихований таким чином громадянин відчуватиме свою приналежність до Англії, відчуватиме що в нього є країна. «Політичні агітатори можуть запитати, чи матиме це значення, «якщо його сусід мчить в екіпажі, а він іде пішки», але «він відчуватиме свою національність реально, незалежно він того, що вони кажуть» [2, с. 19-21].

У ХІХ ст. розгорнулося пізнання свого та інших народів, що характеризувалося різною термінологією, змістовним наповненням: «Volskunde», «Volkeskunde» – у Німеччині, у романізованих країнах –

«tradizioni(nes), popolari(nes)», у слов'янських народів – «ludoslawstvo» (у поляків), «narodopis» (у словаків), «народовідання» (у росіян), «народознавство» (в українців, у яких були поширеними терміни – українолюбство, українофільство, україновідання тощо).

В українознавстві обмаль введено добротних історій, ґрунтовних досліджень, окремих періодів, постатей, науковців, філософів, політичних діячів, українознавчих знань періоду становлення і розвитку українознавства премодерного, модерного, постмодерного, постпостмодерного, не проаналізовані дискусії.

Українознавство переживає свою власну кризу, пов'язану із нормалізацією його ролі й місця в суспільстві. Воно ще «хворіє» на народництво, народознавство (фольклоризм, етнографізм, міфологізм), переважає ідея служіння, політичного внеску, що визначає оцінку діяльності, творчості, філософського та наукового доробку. Безперечно, що історичні події, факти, постаті, біографії, життя, політичні позиції, наукові здобутки відіграють важливу роль. Але знання про українців, українство, Україну зберігають і несуть українознавчі тексти, які мають свій дискурс (синхронічний і діахронічний), свій контекст (філософський, естетичний, формальний та ін.), і про який майже не говорилося, не писалося.

Прикладами симптоматично-кризових явищ в українознавстві є колективні збірники, монографії із десятками учасників, у яких губляться окремі творчі почерки, індивідуальні концепції. Чи не криється у таких дослідженнях недостатність оволодіння текстуальністю, впевненістю у природі тексту і його знакової природи. А українознавство існує, насамперед, у текстах та їхніх інтерпретаціях. На жаль, дослідники українознавства поки ще не дбають про текст, який нині є важливим, майже сакральним об'єктом. Для багатьох українознавців тексти продовжують відображати, передавати, часто в абстрактних формулюваннях ідеї, взяті із зовні, сюжети, теми, зміст, подані сухим стилем наукового мислення, в той час як нині спостерігається тяжіння до довільності, майже розмовного стилю і зацікавленості риторичними формулами гедонізму і задоволення. Ніхто не заперечує, що українознавство – певна специфічна дійсність, яка за своїми внутрішніми законами творить свої смисли. І важливо визначити, на які фундаментальні філософсько-наукові, методологічні чи епістемологічні ідеї, основи нині спирається українознавство.

З установленням інтелектуальної свободи для українознавців відкрито великі можливості доступу до багатющої спадщини, до філософсько-наукових процесів, у яких твориться світова наука: наратологічних (Д.Наливайко, Е.Доманська, Т.Гундорова), рецептивної естетики (В.Ізер, Г.Яусс, І.Зязюн), структуралізму та семіотики (Р.Барт, У.Еко, Ю.Лотман, Ж.Женетт), постструктуралізму (М.Фуко), феноменології (Р.Інгарден), герменевтики (Г.-Г. Гадамер, П.Рікер) та ін.

Становлення особистості, з погляду епістемології в українознавстві, може мати об'єктивний, зовнішній і суб'єктивний, внутрішній аспекти. Внутрішній, суб'єктивний аспект включає інтелектуальний саморозвиток, національну ідентичність, усвідомлення себе представником певного етносу, певної громади, держави, а також емоційно-ефективне ставлення до особистості, до себе, інших, природи тощо, до процесу професійного становлення.

Увага до суб'єктивного національного становлення особистості в контексті українознавства зумовлює дослідження «оповідальної природи людської поведінки, тобто характер взаємодії людини з власним досвідом через оповідання про нього [4]. У оповідальній мовній природі (у тексті) людина конструє себе, виражає свій досвід, свій життєсвіт, формує етнонаціональну картину світу. Текст усний,

писемний, візуальний, символічний тощо стає панівним механізмом комунікації.

Одним із основних видів тексту людини про саму себе є наратив. Термін «narrative» перекладається як оповідь і розповідь як процес. У гуманітаристиці склалося уявлення про оповідь/розповідь як про об'ємний концепт, у межах якого можуть розглядатися твори і текст, висловлювання, що має художню і нехудожню природу. У наратології чіткого розмежування між оповіддю і розповіддю немає. Але для визначення наративності необхідно враховувати різницю у значеннях. Оповідь – повідомлення про щось, про кого-небудь, передача словами бачене, пережите; розповідати; переказувати що-небудь прочитане, почуте. Оповідати. Оповідувати. Оповідити. Оповідатися. Оповідуватися. Оповідка. Опо-відання – словесне повідомлення про кого-, що-небудь; розповідь, невеликий за обсягом прозовий, художній твір; новела. Оповідка. Оповідний. Оповідка. Оповідь. Оповідати(ся). Оповідений. Оповідення [6, с. 717-719].

Розповідь – усне словесне повідомлення про кого-, що-небудь. Що-небудь написане для повідомлення, опис якоїсь події. Розповідати(ся). Розповідання. Розповідка. Розповідний. Розпо-вісти. [7, с. 772-774].

У «Європейському словнику філософії» твердиться, що німецька термінологія, пов'язана з оповіддю, має споріднені поняття: подія, історія, опис. Оскільки від XVIII ст. і до 1950 р. власне нарративна термінологія була неперекладною. Лише в кінці 1960 р. терміни «нарративний», «нарратив-ність», були введені у словник. У 60-х рр. XX ст. запроваджується аналіз творів, що спирається на нарративну термінологію, але донині співіснують декілька різних термінів на позначення одного явища, які є витвором іншої «школи» [3, с. 260].

Наратологія – наука про оповідні структури, виникнувши в річницю структуралізму, досягла певної незалежності від своїх джерел (лінгвістики, антропології, літературознавства та ін.). Проте і донині існують протилежні погляди у питанні термінології, хоча всі наратологи зосереджують увагу на тому, як побудована оповідь та який вплив вона може мати на нас. Три складові комунікації – автор – твір – читач – є об'єктом спостереження та дослідження в наратології. Всі три складові оповіді/розповіді не втрачають актуальності дослідження від задуму до написання – існування тексту – прочитання та інтерпретації. В українознавчому вивченні на пильну увагу заслуговує смислотворча та функціональна роль кожної структури. Дослідження оповіді здійснюється як у попередньому вимірі, так і в новітньому.

Три складові нарративу – автор – твір – читач – є об'єктом досліджень багатьох епістемологічних підходів. У теорії і практиці українознавства проблема часового сусідства тексту та його реципієнта-інтерпретатора несе особливу роль, оскільки пов'язується із формуванням свідомості, факторами ідеологічної суспільно-світоглядної, особистісно-ціннісної трансформації. У цьому контексті оповідна манера набуває комунікативної компетенції, оскільки є осередком збереження традицій, естетичного досвіду, укорінюючи їх у

свідомості читача. Пильної уваги в наративі заслуговують автор, твір та читач-реципієнт, оскільки творення українознавчих текстів із врахуванням особливостей наратората-читача може внести суттєві зміни у сутність вивчення, дослідження українознавства.

Якщо наука наратологія постала в другій половині ХХ ст., то історія вивчення оповіді проходить через мудрість усіх віків. Розрізнення між сюжетом і фабулою є центральним у побудові оповіді і впливі на нас. Аристотель головними елементами оповіді називає героя та дію, які розвиваються в дії тобто через особливості сюжету. Аристотелеві категорії повідомляють нам про певні глибинні психологічні основи нарації (оповідь переважно вигаданого світу), що торкаються «внутрішніх подій – моральний недолік, усвідомлення його існування, наслідки). Розширив різноманітність сюжетів оповіді В.Пропп, який досліджував 100 народних казок, з метою виявити в них повторювані структури і ситуації. Система Проппа пропонує метод розгляду поверхневих особливостей сюжету [5]. Французький вчений Р.Барт, провідна постать раннього структуралізму, порушує низку питань про оповідь, які до того не були предметом інтелектуального аналізу. Він пов'язував текст оповіді з більш місткими мовними структурами. Метод Р.Барта полягав у тому, щоби поділити оповідання на 561 «лексему» – одиницю значень, що їх він далі класифікує, використовуючи 5 «кодів», які є базовими структурами всіх оповідей: код, що вказує на дію; герменативний код; культурний, конотативний (семічний код), символічний код. Метод дослідження оповіді Р.Бартом характеризується тим, що для структуралістів першорядним у коментуванні є пояснення структури, символу, задуму, впливу на читача, а не на зміст оповіді. Саме читач надає сенс всім тим чинникам, із яких складається оповідь [1]. Один із найвидатніших наратологів Ж.Женетт зосереджується на процесі розповіді, а не на самій оповіді. Грунтуючись на мімізисі – повільній розповіді та дієгемі – переповіданні, оповідач розповідає, що сталося, не намагаючись показати, як відбувалася подія. На практиці письменники поєднують обидва типи оповіді. Женеттові розповіді про «Порядок», «Тривалість», «Повторюваність», «Спосіб», «Стан» є джерелами роздумів більшості сучасних вчених про наратологію.

Підсумовуючи визначені у статті проблеми постають узагальнені висновки: в умовах глобальних епістемологічно-методологічних трансформацій

наратологія є важливий чинник буття людини. Наратив у розумінні оповідь/розповідь, досліджений наратологами з різних позицій, відтворює оповідальну природу людської поведінки, тобто характер взаємодії людини із власним досвідом через оповідання про нього. Дослідження українознавчих текстів наратологічним методом суттєво впливає на розширення горизонту українознавства.

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов // Французская семиотика. От структурализма к постструктурализму / Р. Барт. – М.: Прогресс, 2000. – С. 196 – 239.

2. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пітер Баррі; пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. – К.: Смолоскип, 2008. – 360 с. – (Серія «Пролегомени»).

3. Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Том четвертий. Наукові керівники проекту: Барбара Кассен і Константин Сігов / Пер. з франц. – К.: Дух і Літера, 2016. – 440 с.

4. Проблеми психологічної герменевтики [Текст] / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України; ред. Н. В. Чепелєва. – К.: Міленіум, 2004. – 276 с.

5. Пропп В. Мофология «волшебной» сказки. – Исторические корни волшебной сказки. Комментарии Е. М. Мелетинского, А. В. Рафаевой. Составление, научная редакция, текстологический комментарий И. В. Пешкова. – М.: Издательство «Лабиринт», 1998. – 512 с.

6. Словник української мови: [в 11-ти т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 5: Н-О / [ред.: В. О. Винник, Л. А. Юрчук]. – Київ: Наук. думка, 1974. – 840 с.

7. Словник української мови: [в 11-ти т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 8: Природа-Ряхтливий / [ред.: В. О. Винник та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1977. – 927 с.

8. Українознавство. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Обушний М.І., Піскун В.М., Мостяєв О.І, та ін.). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 672 с.

9. Усатенко, Тамара Пилипівна. Епістемологія українознавства: педагогічний контекст [Текст]: монографія / Т. П. Усатенко; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 127 с.

УДК 009.1(=161.2)

Володимир Ятченко

Екзистенційний аспект консолідаційних і дезінтеграційних процесів в українській нації у світлі сучасних суспільних реалій

Стаття присвячена спробі виділити фактори вибору основи консолідаційних процесів всередині української нації, розглянути ці процеси крізь призму екзистенційної соціології. В статті аналізується феномен суспільних викликів, а також процесів виникнення, трансформації та заникання груп солідарності. Одним зі способів регулювання суспільної поведінки й світоглядних налаштувань, який часто застосовується владними інституціями, є культивування страху (в тому числі і в його екзистенційному вимірі як Страху) в свідомості окремих соціальних груп. На прикладі української